

УДК 376-056.264

Вікторія КИСЛИЧЕНКО

м. Миколаїв

victoria.kislichenko@gmail.com

ПРОБЛЕМИ ЛОГОПЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ СІМ'ЯМ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДИТИНУ З ПОРУШЕННЯМ МОВЛЕННЯ

У статті розглядаються питання логопедичної допомоги сім'ям, які виховують дитину з порушеннями мовлення. Розглянуто історичні аспекти роботи з сім'єю, розкрито проблеми в роботі логопеда з батьками на сучасному етапі. Обґрунтовано впровадження програми логопедичного супроводу, що змістовно забезпечує пріоритетні напрями: інформаційний, діагностичний, консультативний, корекційний, які представлені відповідними блоками у різних вікових періодах дошкільного дитинства. Програмою визначено принципи, методи, напрями, мету, завдання у змісті кожного блоку взаємодії.

Здійснення логопедичної роботи в межах триади «дитина-логопед-сім'я» з раннього віку в організованому логоінформаційному просторі забезпечує підвищення ступеня обізнаності, підвищення мотиваційної потреби батьків у контролі мовленнєвого розвитку дитини та свідомого пошуку логопедичної допомоги у випадках наявності порушення мовлення.

Ключові слова: логопедичний супровід сім'ї, порушення мовлення, корекційний процес, батьки.

Проблема роботи з сім'єю, яка виховує дитину з вадами мовлення, стає нагальною з урахуванням тих соціальних змін, що відбуваються у суспільстві та детермінують збільшення кількості дітей з мовленнєвими порушеннями: гострота демографічної ситуації, падіння народжуваності; значне число сімей, що розпадаються; зменшення частки народження здорових, фізіологічно зрілих дітей; підвищення показників ускладнених пологів і відхилень в розвитку; збільшення числа соціальних сиріт.

На сучасному етапі сім'я, як соціальний інститут, перебуває у стані гострої кризи. Проблеми належного матеріального забезпечення, невпевненість у завтрашньому дні негативно відбиваються на її життєдіяльності, впливають на стан виховного потенціалу сім'ї. Сім'я є найближчим і першим постійним соціальним оточенням дитини. Повноцінно функціонуюча сім'я створює сприятливі умови для гармонійного розвитку і виховання дитини. Значення сімейного виховання підтверджує те, що в сім'ях, в яких стосунки між батьками склалися погано, у два рази частіше зустрічаються діти з аномаліями психіки, такими як: ЗПР, порушення інтелекту, ТПМ (Титаренко В.).

Необхідність ранньої допомоги дітям та їх сім'ям визначається успіхами неонатології і удосконаленням реабілітаційних заходів з

раніше нежиттєздатними дітьми, збільшенням числа народжених передчасно з малою вагою (500–1000 гр.), та дітей з ускладненнями пренатального, натального, і постнатального періодів. У дітей цієї категорії виявлені порушення церебральної гемодинаміки, морфофункціонального дозрівання зорового і слухового аналізаторів, а також різна за ступенем затримка перцептивно-когнітивного розвитку в ранньому віці. (В. Шкловський, І. Лукашевич та ін.) Не викликає сумнівів, що значущість сім'ї у житті малюка особливо зростає у випадку наявності порушень розвитку дитини.

Розуміння закономірностей раннього віку має особливе значення для дефектології, бо саме в цей час може почати формуватися аномальний тип розвитку. Проте особливостями мовленнєвих порушень у дитячому віці є їх оберненість, що пов'язане з високою пластичністю дитячого мозку. Знання закономірностей фізичного і психічного розвитку в ранньому віці дозволяє своєчасно запобігати можливим відхиленням і порушенням у дитини надалі.

Розвиток мовлення тісно пов'язаний з формуванням інших психічних процесів і перш за все із сприйманням (слуховим і зоровим), кінетичним і кінестетичним праксисом, пам'яттю, просторовими уявленнями, емоційно-вольовою сферою. Від своєчасного вер-

бального розвитку залежать строки оволодіння вищими рівнями свідомості і довільної поведінки.

З метою створення ефективних корекційних методик та шляхів надання допомоги сім'ї, що виховує дитину з проблемами у розвитку, нормалізації середовища, в якому вона росте, були проведені дослідження, що розкривають особливості впливу появи в сім'ї дитини з порушеннями у психо-фізичному і (або) розумовому розвитку на внутрішньо-сімейні відносини, на зміну життєвого циклу сім'ї (У. Farber). Дослідники Л. Каппег, О. Россен та ін. виділили етапи кризового стану сім'ї після появи в ній проблемної дитини. На думку зарубіжних дослідників (Phillips I., Illingworth R.S., Miller L.G., Valente M.), в результаті зростання і розвитку такої дитини в сім'ї виникає ряд проблем, які мають тенденцію до збільшення та нашарування (до рішення яких батьки не готові).

Роботи сучасних дослідників: О. Половинкіної, А. Московкіної, О. Мастюкової, В. Козьякіна, В. Ткачової, Е. Стреблевої, Ю. Разенкової, О. Вінарської, А. Закрепіної, Т. Соломатіної, А. Маллера, М. Генінга, Є. Козлової, В. Шпак, стали теоретичною і практичною основою для створення нових організаційних форм допомоги сім'ї в реабілітації дитини раннього віку з порушеннями різного генезу.

Правомірність раннього корекційного втручання в розвиток дитини з вадами розвитку, правильність цього підходу підтверджують дослідження, проведені під керівництвом О. Стреблевої, які свідчать, що майже у 30% дітей з перинатальним ураженням центральної нервової системи, в результаті адекватної корекційної допомоги саме на першому році життя вдається повністю нормалізувати темп і хід психічного розвитку, у 75% – попередити розвиток виражених порушень. За відсутності такого роду ранньої допомоги ці діти, як правило, потрапляють у категорію дошкільників із затримкою психічного розвитку. Аналіз досліджень Ю. Разенкової, О. Стреблевої, О. Половинкіної ще раз підтверджує виключне значення підключення сім'ї до корекційних занять у період розвитку дитини, коли виявляється порушення передумов формування мовлення.

Для дослідження проблеми логопедичної допомоги сім'ям, які виховують дитину з ТПМ, для нас надзвичайно цінними є наукові дослідження Г. Чиркіної про організацію спеціалізованої логопедичної допомоги в ранньому віці, що дозволяє мінімізувати, а у ряді випадків – повністю усунути порушення мовленнєвого розвитку до моменту вступу дитини до школи.

Фахівці почали виявляти цікавість до раннього (у дошкільному віці) виявлення патології і раннього початку педагогічної роботи з аномальними дітьми на початку XIX ст. (Е. Аллен, 1904; А. Біне, М. Монтессорі, С. Санктіс, Т. Симон) [5; 85]. Результатом подібних досліджень з'явилося відкриття в Англії дитячих садів для розумово відсталих дітей (3–5 років), що було законодавчо закріплене в 1914 році.

До кінця XIX ст. було накопичено величезний практичний досвід у справі виховання та навчання дітей, але його наукове вивчення і узагальнення стало можливим лише з урахуванням психічної діяльності дитини. На початку 20 ст. у країнах Західної Європи і США були створені теоретичні і практичні концепції сімейного виховання відповідно до різних підходів до теорії особистості у психології (J. Aronfreed, A. Adler, A. Bandura, D. Bouldy, E. Erikson, E. Fromm, J. Gewirtz, C. Rodgers, A. Maslow, B. Skinner та ін.).

Праці основоположника біхевіоризма D. Watson вплинули на появу і розвиток учбово-теоретичної моделі виховання батьків. В. Skinner (1986) робив упор на техніку поведінки батьків і формування її у дитини, виходячи з того, що поведінка завчена і змінити її можна методом перенавчання. У своїй концепції виховання біхевіористи відзначали зміну поведінки батьків залежно від осмислення поведінки дітей і власної. Метою роботи з сім'єю психологи бачили в навчанні дорослих вмінню керувати чинниками, що впливають на поведінку членів сім'ї і прищеплення їм соціальних навиків для вирішення комунікаційних проблем (Що відбувається? Що відбулося перед «вибухом»? Що буде далі?), умінню змінювати поведінку дітей за допомогою техніки біхевіорального аналізу, при використанні трьох способів формування поведінки:

позитивного підкріплення (заохочення); негативного підкріплення (покарання); відсутність підкріплення (нульова увага). Ця теоретична концепція вилилася в створення практичних програм для батьків, таких як REAP, Parents are Teachers, Family Therapy та практичні програми-тренінги для батьків: Mother Infant Transaction Program (MITP), Effective Local Programs for Families, Program Staff Variables Structure and Parent Participation, Program of Parent/Child Interaction, Initiative Model і ін.

Найбільшого поширення серед батьківських програм набула «Модель чуттєвої комунікації» Gordon F. (1975). В її основі лежить теорія особистості С. Rodgers (1994) про прагнення організму до самозбереження і зростання за допомогою пошани і самоповаги, де мотивом поведінки виступає потреба самовираження [1; 7]. У багатьох країнах (Великобританія, Канада, США, Фінляндія і ін.) організовані заняття і консультації для батьків по цій моделі (Parent Effectiveness Training – PET) і для педагогів, що працюють з сім'ями (Teacher Effectiveness Training – TET).

Проте увагу проблемам сімейного виховання приділяли не тільки психологи, але й соціологи, фізіологи, педіатри, педагоги. Так, були створені: модель групових консультацій, концепція «Здорового глузду», модель християнського виховання та ін.

Модель групових консультацій Н. Ginott (1986) робить упор на умінні дорослих проявляти свої відчуття як позитивні, так і негативні, розбиратися у них. Метою його консультацій є позбавлення батьків відчуття провини, зміцнення віри в свої сили, об'єктивне бачення проблеми, що досягаються умінням уважно слухати дитину, не допускати по відношенню до неї дій або слів, що можуть викликати злість або образити, проявляти відчуття і думки без агресивності.

Концепція «здорового глузду» (Common Sense) на чолі з В. Spock, Р. Leach, J. Dobson прагне укріпити у батьків віру в свої сили і свій розум, допомогти їм шляхом передачі певних навиків в практиці виховання дітей.

Центральна роль у моделі християнського виховання (R. Campbell, 1992) відводиться релігійним цінностям (оскільки більшість

шлюбів укладаються в церкві, багато сімейних свят – Великдень, Різдво – одночасно – релігійні свята) і беззастережній любові. Саме вона є фундаментом, на якому засновані надійні взаємини батьків зі своїми дітьми.

Спираючись на накопичений досвід вивчення дітей першого року життя з кінця XIX ст. до середини XX ст. (А. Gesell, 1930; Н. Hollman, S. Kirk, 1990 та ін.), дослідження з вивчення стосунків у діаді «мати-дитина», I. Gordon, R. Parker, P. Dokeck, N. Anastasiow ввели нове поняття та відкрили новий напрям у педагогіці й сімейному вихованні дітей перших років життя, запропонувавши програму «Early Educational Intervention» (раннє втручання у виховання). Широку практику застосування ця програма отримала у США, де практично кожний штат розробив свої програми раннього втручання: The Honeylands Project, The Child Care Coalition of South Central Connecticut (CCC/SCC) ; The Atlanta Family Child Care Heals and Safety Project; The Family Child Care Immunization Project (Каліфорнія та С-Франциско); Early Childhood Education Linkage System (ECELS у Пенсильванії); Harvard Family Research Project, Prekindergarten Educational Program (PREP на Гавайях) (См. Children..., 1995) та ін.

Усі ці програми мають допомогти батькам: створити комфортне для розвитку дитини сімейне середовище, знати свої права і обов'язки, соціальні гарантії і пільги, брати активну участь в навчанні дитини, розвивати взаємини між батьками і дітьми, учити розпізнавати інтелектуальні, емоційні і соціальні потреби дітей з самого початку їх життя у суспільстві. У цих програмах передбачена активна участь батьків у процесі виховання і навчання свого малюка до вступу у дошкільний навчальний заклад або підготовчу до школи групу. Сім'ї дано право обирати місце зустрічі з фахівцем (вдома, в дитячих Центрах або яслах – як в США; вдома, в поліклініці або при школі – як у Швеції і так далі) і форму роботи (індивідуально, в групі).

На жаль, радянська система спеціальної освіти значно звужувала роль та вплив батьків у корекційному процесі, на відміну від західних програм педагогічної корекції, в яких саме батькам надавалася прерогатива у ство-

ренні необхідних умов корекційного процесу, та певною мірою сформувавши утриманські настрої щодо розуміння своїх обов'язків батьками, недостатньо використовувала історичні традиції сімейного виховання в Україні.

Вивчення наукових джерел, результати нашого дослідження свідчать про те, що сучасні батьки, які мають дитину з порушенням мовлення первинного і вторинного генезу, виявляють недостатній рівень психолого-педагогічної підготовки, що обмежує можливість їх включення в реабілітаційну діяльність, перешкоджає своєчасному початку корекційних заходів, знижує їх ефективність та динаміку.

Результати проведеного нами дослідження засвідчили, що 60% батьків внаслідок незрозуміння значення своєї участі у корекційно-виховних заходах, недостатності знань та навичок для логопедизації сімейного середовища (свідомого використання батьками умов сімейного життя для закріплення сформованих логопедом мовленнєвих умінь та навичок) нестачі часу, відсутності бажання займатися мовленнєвими проблемами дитини, перекладання відповідальності на логопеда, ін. причин, недостатньо або взагалі не приймають участі у спільному з педагогами корекційному навчанні та вихованні дітей, не використовують повною мірою допомогу фахівців [5; 94]. Як виявилось, не готовими до включення в корекційну роботу є не тільки батьки дітей раннього віку, але й батьки дітей з визначеними мовленнєвими порушеннями, які отримують спеціалізовану логопедичну допомогу.

Таким чином раннє втручання логопеда в життя сім'ї, яка виховує дитину з порушеннями мовлення, є необхідним для якісно вищого рівня розвитку дітей, значно ефективнішої корекції тих, що вже є, та попередження вторинних порушень.

Завдання логопеда полягає в тому, щоб допомогти батькам усвідомити свою роль у процесі розвитку дитини та її мовлення зокрема, вибрати правильний напрям домашніх занять, озброїти певними знаннями і вміннями [3; 183]. Робота з родиною – один з найважливіших напрямів у корекційно-виховній діяльності логопеда.

Адекватна оцінка батьками стану мовлення дитини, емоційного стану, соціальної поведінки дошкільника – необхідна умова для вибору та здійснення корегувальних впливів, для пошуку шляхів та засобів гуманізації внутрішньосімейного життя [3, 23].

Слід зазначити, що добитися залученості родини у процес реабілітації можливо, спираючись на загальну культуру батьків, рівень їх здібностей, початкові знання про виховання дитини дошкільного віку і рівень знань про мовленнєві проблеми дитини [4, 76]. Вплив батьків на формування особистості дитини, зокрема на її мовленнєвий розвиток, найбільш залежить від рівня їх педагогічної культури (В. Сухомлинський (1970), Г. Волков (1989), О. Пінт (1971), В. Сабуров (1999), Ю. Грицкова (2008), О. Бачина та Л. Самородова (2009)).

Спираючись на експериментальне вивчення педагогічної культури батьків, нами було виявлено недостатність саме педагогічних знань та вмій у батьків дітей з мовленнєвими порушеннями [4]. Отримані дані виявили невідповідність доволі високого соціального статусу батьків, їх високого рівня освіти і низького рівня їх логопедагогічної освіченості.

Формування логопедагогічних знань та вмій у батьків залежить від вчасного та вмілого поінформування батьків логопедами, що можливе за умови реалізації програми логопедичного супроводу сім'ї, в якій виховується дитина з порушеннями мовлення. Розроблена та апробована нами програма забезпечила пріоритетні напрями: інформаційний, діагностичний, консультативний, корекційний, представлені відповідними блоками у різних вікових періодах, що дало змогу активно залучати батьків до вирішення проблем мовленнєвого розвитку дитини та ефективно їх вирішувати.

Основу логопедичного супроводу, як самостійного напрямку роботи складають загальні завдання: формування логопедичної компетентності (педагогічної культури) батьків; організація сприятливого мовленнєвого середовища, активізація процесів формування мовлення; попередження порушень мовлення, контроль перебігу розвитку мовлення; забезпечення вчасної логопедичної

допомоги; формування взаємодії з родиною дитини з ПМ; логопсихологічна допомога батькам. Основні складові логопедичного супроводу сім'ї: інформування, консультування та логопедична допомога. Найбільш важливою складовою логопедичного супроводу вважається багатоскладова, узгоджена робота логопеда та сім'ї дитини, починаючи з раннього віку.

Реалізація сучасного сімейно-центрованого підходу у процесі логопедичного супроводу забезпечується наданням відповідної ролі батькам у процесі нормалізації перебігу розвитку мовлення дитини за умови постій-

ної взаємодії логопеда і родини, яка виховує дитину з порушенням мовлення, починаючи з раннього віку.

Список використаних джерел

1. Бондаровська В. Сім'я як система./ В. Бондаровська// Б-ка «Шкільного світу». – 2005. – С. 12.
2. Корнев А. Н. Основы логопатологии детского возраста: клинические и психологические аспекты/ А. Н. Корнев. – СПб.: Речь, 2006. – 380 с.
3. Кисличенко В. А. Логопедичний супровід сім'ї, в якій виховується дитина з порушеннями мовлення : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / В. А. Кисличенко. – К., 2011. – 20 с.
4. Мастюкова Е. М. Семейное воспитание детей с отклонениями в развитии: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Е. М. Мастюкова, А. Г. Московкина. – М.: Владос, 2003. – 408 с.

Victoriia KYSLYCHENKO
Mykolaiv

PROBLEMS OF SPEECH THERAPY TO FAMILIES RAISING A CHILD WITH SPEECH DISORDERS

The article deals with the results of research of complex speech therapy provided for families with child with speech disorders and the programme of the logopedic support for such families.

Key words: speech therapist, speech disorders, correction process, logopedic support, parents.

Викторія КИСЛИЧЕНКО
г. Николаев

ПРОБЛЕМЫ ЛОГОПЕДИЧЕСКОЙ ПОМОЩИ СЕМЬЯМ, ВОСПИТЫВАЮЩИХ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ РЕЧИ

В статье рассматриваются положения программы непрерывного логопедического сопровождения семьи, воспитывающей ребенка с нарушениями речи. Проведенный анализ современных подходов к организации обеспечения логопедической помощи семьям детей с нарушениями речи обнаружил необходимость выделения логопедического направления сопровождения семьи, воспитывающей ребенка-логопата и разработки диагностической методики, которая дала бы возможность определить уровень взаимодействия родителей этой категории детей и логопедов в процессе логопедической помощи, определить их уровни готовности к указанной деятельности.

Ключевые слова: логопеды, логопедическое сопровождение семьи, нарушения речи, коррекционный процесс, родители.

Стаття надійшла до редколегії 02.09.2016